

քով շատ բան վաստակիլ կուտայ, ամէն մարդու խելքը չհասնիր: Եւրոպայի մէջ այսչափ արհեստները ծաղկեր են, նոր նոր բարակ գիւտեր շատցեր են նէ՝ բոլորն ալ ուսման և գիտութեան պտուղներն են, վաստակն ալ նմանապէս. շատ խանութ նստած մարդիկ կան որ առուսուրն ալ աղէկ կրնեն, գիրքն ալ ձեռքէ չեն ձգեր: Եւրեւք ամէն մարդ բոլոր օրը ձեռքով ոտքով կաշխատի, արիւն քրտինք կրլայ, գրքի երեսն ալ չտեսներ. միթէ աւելի վաստակ կրնէ: Եսիա լեւներ դաշտեր անպտուղ կեցած են. Եւրոպա թիզ մը հող չկայ պարապ, ամէն տեղ բարիք կրթունի. վասն զի ուսումը և անուսումնութիւնը շատ տարբեր կրնեն մարդկան խելք բանեցրնելն ու չբանեցրնելը:

Երաւ է որ խաղաղութիւնը և ազատութիւնը ատեն կուտան մարդուս ուսումը և գիտութիւն սորվելու. ուստի Եւրոպա ալ որ ատեն որ պակսեր է խաղաղութիւն և ազատութիւն, անկրթութիւնը տիրեր է, երկրագործութիւնը երեսի վրայ մնացեր է, ուսման ու գիտութեան երեսը մարդ չէ նայեր. բայց քիչ մը հանգիստ գտնելէն ետեւ՝ ամէն բան տեղը եկեր է. ուրեմն ուրիշ տեղ ալ հանգիստ ատենը բանի բերելու է: Հարցուցեր եմ ատենով մեր ազգին մեծամեծներուն, թէ քանի մը տարի առաջ որ աղէկ հանգիստ ու առատ վաստակ ունեցաք, մեծամեծ տներ՝ պարտէզներ շինեցիք զարդարեցիքնէ, ազգին ալ օգտակար հասարակաց բան մը ըրիք. հիւանդանոցներ՝ աղքատանոցներ շինեցիք: Պատասխան աս լսեցի. յաջողութեան ատեն ո՞վ ատանկ բաներ կրմտմըտար. իրաւ որ ատ խելքը չբանեցուցինք ըսին: Եսով ալ իմացայ՝ թէ ամէն բարեաց պատճառ է ուսումնասիրութիւն, և ամէն բարեաց պատճառ է անուսումնութիւն, ինչպէս մեր իմաստուն վարդապետք ալ կրկնայեն:

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Պետիւն հերիւելու — Կախելու — Վրայ:

Երկրի մը բարեբերութիւնը ամէն բանէն աւելի՝ աղէկ հերկելէն առաջ կուգայ. ուստի երբոր կուգես երկիրդ աղէկ մշակել, նախ պէտք է կրկին կրկին փորես, կակղցընես, տակնու վրայ ընես, անանկ որ օդը ջուրն ու մէջը տնկելու բոյսերուդ արմատները դիւրաւ կարենան անոր մէջ մըտնել: Երբոր մեծ արտ մըն է փորելը, պէտք է զօրաւորարօր մը բանեցընես, ու շատ անգամ, և այլևայլ դիրքով հերկես. ու թէ որ խորունկ կուգես բանալակօսները, նոյն բացած ակօսիդ վրայէն նորէն պէտք է անցնիս: Երկայն ատեն չմշակուած և փշերով ու գէշ խոտերով լեցուած երկիր մը մշակելու համար՝ պէտք է նախ ան խոտերը խել, ետքը հասարակ արօրով հերկելէն ետեւ՝ երկրթէ ակուններ ունեցող տափանով շտկել:

Հերկելը երկրագործութեան հիմն է. վասն զի երկիրը ասով կը բերբերուի ու կրկակըղնայ, հողուն տակի պարարտութիւնը երեսը կելլէ, և հողին հետ խառնուելով պտղաբեր կրնէ անիկայ. գէշ խոտերը կը փրցուին, ու հողուն տակը թաղուելով՝ պարարտութեան տեղ կը բռնեն, երկրագործին աշխատանքը փճացընող ճճիներն ալ կը ջարդուին: Հերկագործութիւնը շատ տեսակներ ունի՝ գետնին խորութեանը, մեծութեանն ու ժամանակին և ուրիշ պարագաներուն համեմատ:

Մշակելու հողին թանձրութեանը, և արօրին ու ժին նայելով՝ երկու իրեք բթաչափէն ինչուան երկու ոտնաչափ կրնայ փորուիլ գետնին: Թեթեւ ու աւազոտ հողերը, որոնց մէջ արմատները դիւրաւ կրնան տարածուիլ՝ հարկ չէ շատ փորել: Ենդհակառակն՝ պինտ երկիրները պէտք է նորէն նորէն հերկել, որպէս զի խորունկ փո-

րուին . և թէ որ խոփը՝ զասոնք չը-
կարենայ ճղքել, արմատներուն շատ
դէմ կրկենան, ու հողուն տակը ծած-
կուած պարարտութիւնը բոյսերուն
օգուտ չընեն :

(Ժ) Եթե ու աւագոտ երկիրները
պէտք է ամբողջական սաստիկ տաքին
ու ձմեռուան սառուցին ատենը ա-
կօս² բանալ . վս զի արեւուն տաքութիւնը,
նմանապէս անձրեւը, ձիւնը, ու սա-
ռոյցը աւելի կըթեթեցնեն հողը,
ու պարարտութիւնը կըկորսնցնեն :
Եւ որ համար գարնան ու աշնան, և
վարուցանի ատենէն քիչ մը առաջ՝
պէտք է հերկել զանոնք . միայն՝ թէ
որ խոտերը խելու համար է հերկա-
գործութիւնը, որ և իցէ եղանակի
մէջ կրնայ ըլլալ : Աւագոտ երկիրները
քանի մը անգամ պէտք է հերկել՝
քանի որ ձմեռը չէ կոխած, որպէս զի
ձմեռուան սառոյցը աղէկ մը ուտեն .
աս տեսակ երկիրներու մէջ, որ մշա-
կելը շատ դժուար է, ամէն եղանակի
մէջ գործիք չեանիր . անոր համար
երկրագործը փորձով պիտի սորվի զա-
նոնք մշակելուն ժամանակը, և ան-
հոգ չըլլայ ու ժամանակը չանցը-
նէ . վասն զի անձրեւներէն ետքը մշ-
կէն հերկես նէ՝ կըշաղուի ու տիղմ³
կըդառնայ . իսկ թէ որ անձրեւ գալէն
ետքը վրան քանի մը օր անցնի՝ ա-
նանկ կըկարծրանայ որ խոփը չկրնար
բանիլ . ուստի փորձով դիտելու և մի-
ջին ճամբան բռնելու է :

Երկրին պտղաբերութիւնը՝ հեր-
կելու կերպէն ալ շատ կըկախուի :
Եւ որով հերկելու ատենդ, երբոր
ակօսները շիտակ բացուին, և տափա-
նով ալ վրայէն անցնիս, բոլորովին
կըլըտի, և աղէկ կըլլայ : Իսկ երբոր
կուղես որ բացած ակօսներդ մէկէն
չէցուին, որպէս զի ջուրը անոնց մէջ
մնայ, կամ թէ անոր ներհակ՝ վաղէ
երթայ, պէտք է որ զանոնք տասը
տասնըհինգ բթաչափ խոր բանաս,
լայնութիւն ալ էն քիչ վեց բթաչափէն

ինչուան երեսուն . քովէ քով եղած
ակօսներուն հողերն ալ երկերկու
հատը իրարու վրայ գիգելու է : Եւ որտե՞
խոնաւ ու դաշտային երկիրները ու-
րիշ կերպով մըն ալ կըհերկեն . այս-
ինքն բոլոր տնկելու ցանելու տե-
ղուանքը բլուրի ձևով կըբարձրացը-
նեն . բայց ան ատեն տափանելը դը-
ժուար կըլլայ : Եւ անկով իրեքէն ին-
չուան քսանըհինգ կարգ բլուր կրնաս
ձեացընել արտին մէջ, ամէն մէկ կար-
գին լայնութիւնը իրեքէն ինչուան
քսան ոտնաչափ, մէջտեղի բլուրն ալ
մէկալներէն աւելի բարձր չինելու
է՝ ինչուան քսանըհինգ բթաչափ բար-
ձրութեամբ :

Հերկելու գլխաւոր կերպերուն վր-
այսչափ խօսելէն ետքը, կըմնար ցուցը-
նել թէ քանի տեսակ արօր կըլլայ .
բայց ասոր վրայ տեղնիտեղը խօսի-
լը ուրիշ ատենի կըթողունք . միայն
աս ըսենք՝ որ ամէն տեսակ արօր
նոյն գործողութիւնը կընէ, քիչ մը
աւելի՝ քիչ մը պակաս, որը քիչ մար-
դով՝ որը շատ մարդով կամ կեն-
դանիներով : Արեւմտ խելքը աս է որ
մարդ իր տեսածին կամ գիտցածին
միայն չկապուի, հապա ամէն տեսակն
ալ իմանայ հասկընայ, և ամէնէն շա-
հաւորն ու գիւրինը բանեցընէ :

Երկրի հերկելէն ետքը մշակին
երկրորդ ընելքը տափանէն է : Տա-
փանել կըսուի ան գործողութիւնը, որով
երկրագործը հերկած երկրին երեսը
կըլըտի, և ցանած հունտերը հողուն
տակը կըթաղէ քիչ աշխատութեւն ու
կարճ ժամանակի մէջ : Տափանելով
կըփըլըին նաեւ ան հողին կոշտերը որ
հերկելէն ետեւ կըմնան . որով հողը կը-
բարակնայ ու կըկակղնայ, գէշ խո-
տերն ալ կըփրթին : Այնդ ու կաւոտ
երկիրներուն մէջ երկրթէ ակուայ ու-
նեցող տափան գործածելու է . իսկ
թեթեւ ու աւագոտ երկիրներուն մէջ
փայտէ ակուայ ունեցող տափան կը-
գործածուի . ասոր մէջ երբեմն քար
կըլեցընեն, երբեմն ալ մշակը կըլլէ
վրան կընստի, որպէս զի ծանր ըլլա-

1 Սոգան քեփի : 2 Էլէ : 3 Չափար, պաւլէ :

լով՝ ակռաները աւելի խորը մտնեն :
 (ատ տեղ փորձով տեսեր են որ
 ցորենի արտը գարնան տափանելը
 շատ օգտակար է , նմանապէս վար-
 սակն ալ՝ ծլելէն ետքը : Մերիկայի
 մէջ ցորենին վրայէն երկրթէ գլանմը
 կանցընեն . աս գլանին ետեւէն շրջ-
 թայով կապած են երկու թեթեւ տա-
 փաններ . քանի որ ան երկրթէ գլա-
 նը հողին կոշտերը կրփրչոյն , ետեւի
 տափաններն ալ կրկակղցընեն հողը ,
 և հունտը հողին մէջ ծածկելով կը-
 շտկեն :

Երբոր երկիրդ ատենին փորես ու
 հերկես , հողը բաւական կրկակղ-
 նայ . բայց երբեմն խոշոր կոշտեր կը-
 մնան , որ չորնալով խիստ կրկարծա-
 նան , ու բան չեն բուսցըներ : Եւ կոշ-
 տերը փշրելու համար կըգործածուի
 գլանաձև ու փշոտ կամ գամոտ տա-
 փան մը . միայն դիտելու է որ անձ-
 րեային եղանակի մէջ ըլլայ աս գոր-
 ծողութիւնը : (ը) Է որ հողը աւազոտ
 ու թեթեւ է , ան ատեն պէտք է հուն-
 տերը քիչ մը խոր ցանել , կամ վըա-
 նին հող դիզել :

Հողը գէշ խոտերէն մաքրելու հա-
 մար տափանը բաւական չէ , պէտք է
 նաև երկթանի բրիչով՝ և տրմուխով՝
 գետնին երեսը փորել , ու ան խոտերը
 զատել . կրնաս նաև երկրթէ կամ
 փայտէ ակռայ ունեցող տափան ալ
 գործածել . ետքը խոտերը տեղ տեղ
 կըդիզես կայրես , մոխիրն ալ կըցը-
 րուես . առանց ասոր գէշ խոտերով
 լեցուած արտ մը մաքրելը շատ դը-
 ժուար է : Երկրի մը բոլորովին շիփ-
 շիտակ ու դուր ըլլալը օգտակար
 չէ . մանաւանդ երբոր թաց երկիր է .
 բայց գետնին խորտուբորտը շտ-
 կելն ու անկէ ետքը հերկելը շատ դի-
 ըին ու աղէկ է : Եւ բանիս համար մաս-
 նաւոր գործիք մը կայ որ մեծ աղբիւ-
 սանի՝ ձևով է . ետեւի դին երկու կոթ-
 ունի հրելու . երկու կողմէն ալ շրջ-
 թաններ կապած են՝ որոնց ձի կամ էշ

մը կըլըծեն ու կըքաշեն . անով երկրին
 բարձր տեղուանքը գործիքին տա-
 կի սուր եզերքովը կըկտրուին , ու
 աւելորդ հողերը մէջը կըլեցուին , որ
 ետքը կըտարուին կըթափուին երկ-
 րին ցած տեղերը :

Սոյն ախոռն մէջ երկրագործին ու պար-
 փէպանին ընելիքը :

ՏԱՐԻՈՅՆ ամէնէն աղուոր ու զը-
 ւարթ ամիսը կրնանք սեպել մայիսը .
 երկրագործին ու պարտիզպանին ալ
 մի միայն աշխատելու ժամանակ : Եր-
 կրագործը պէտք է հիմա ցանէ մըրա-
 ցորենը , և առջի ամսէն ցանածներուն
 արմատին տակը հողով լեցընէ , որ
 տաքուէ չփնասուին , մանաւանդ երբ-
 որ երկիրը սաստիկ չոր է . խոնաւ եր-
 կիրներու մէջ աս բանս հարկ չըլլար :
 Պէտք է ցանէ կանեփն՝ ու կտաւատը՝,
 և գարնան ոլոռը՝ . կրնայնորէն ցանել
 սիսեռ , լուբիա , բակլայ ու վարունդ՝ ,
 ձմերուկ , սեխ , ու կաղամբ . յուլիս
 ու օգոստոս ամսու մէջ ուտուելու աղ-
 ցաններու՝ հունտն ալ հիմակուց ցա-
 նելու է . կարմիր բանձարներուն տե-
 դուանքը փոխելու է որ առատ սը-
 նունդ առնելով՝ արմատնին աւելի
 մեծնայ : Եւ բարձր դիրքերու մէջ կրնաս
 շագանակի՝ պատուաստ՝ ընել . և թէ
 որ առաջուց պատուաստածներ ու-
 նիս , անոնց աւելորդ ճիւղերը պէտք
 է յօտես : (ը) ու թի տերեւ ալ ծախել
 ուղողը՝ աս ամսէն ինչուան յունիսի
 վերջերը կրնայ տերեւները փրցընել .
 բայց անկէ ետքը փրցընելը ծաւին
 փնաս կուտայ : Եւ ամսուս մէջ յօտե-
 լու է նաև թուզն ու նարինջը :

Եւնդանիներ պահող երկրագործը
 պէտք է կովերն ու եզները արձակ